

ปาฐกถาในการสัมมนาเครือข่ายภาคประชาสังคม*

“ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ”

โดย อาจารย์มารค ตามไท

ผู้อำนวยการสถาบันศาสนา วัฒนธรรม และสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ

สวัสดีทุกท่านที่มาร่วมสัมมนาในวันนี้ ตอนนี้เป็นจังหวะที่ดีที่จะมาผลักดันอีกทิศทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องใจอย่างเดียว มันมีการทำงานที่ต้องเตรียมตัว ทำการบ้าน ศึกษาอุปสรรคต่างๆ เพื่อเดินข้ามอุปสรรคเหล่านี้ เราต้องเตรียมตัวศึกษาวางแผนคิดให้ดีก่อนถึงจะเปลี่ยนทิศทางบางอย่างได้

หัวข้อในการสัมมนา คือ ภาคประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ ผมคิดว่ามี 4 หัวข้อที่จะเป็นประโยชน์ในวันนี้

1. การสร้างกระบวนการสันติภาพ
2. ลักษณะหรือประเภทของงานที่ภาคประชาสังคมจะทำได้ในกระบวนการสันติภาพ
3. ตัวอย่างงานของกระบวนการสันติภาพที่ภาคประชาสังคมทำ
4. ปัญหาบางอย่างที่ภาคประชาสังคมเผชิญในกระบวนการสันติภาพ

ผมว่าคำถามแรกๆที่ควรจะถาม คือ กระบวนการสันติภาพมันต่างอย่างไรกับการเสนอมาตรการต่างๆที่คนทำกันอยู่ตลอด หลายคนอยากมีบทบาทหาวิธีแก้ปัญหาคความขัดแย้งความรุนแรงในพื้นที่ ก็มีคณะต่างๆเกิดขึ้นมา เช่น คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ที่ทำงานอยู่ 1-2 ปี แล้วออกมาพร้อมกับรายงานข้อเสนอ หรือ กลุ่มนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง “การเสริมสร้างสังคมสันติสุข” (4ส) เองที่มีข้อเสนอออกมาเป็นหนังสือ เป็นต้น การเสนอมาตรการคือ การเริ่มสร้างสันติภาพหรือเปล่า นี่ก็คือคำถามที่ต้องคิด ผมคิดว่ามันต่างกันมาก อย่าง กอส.ที่เป็นคณะทำงานที่มาจากหลากหลาย และได้ออกมาเป็นข้อเสนอแนะ 17-18 ข้อ มันช่วยอะไรหรือเปล่า พอมันไม่ช่วยอะไรแล้วก็ไปสรุปว่ามันไม่ใช่ แต่ประเด็นหนึ่ง คือ ความไม่เข้าใจว่ากระบวนการสันติภาพมัน

* ปาฐกถาในการสัมมนาเครือข่ายภาคประชาสังคม เรื่อง “ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ: การขยายพื้นที่ภาคประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” ร่วมจัดโดยศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า, และมูลนิธิฟรีดริช เนามันน์ เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2552 เวลา 09.30 – 16.30 น. ณ ห้องประชุมทานตะวัน โรงแรมพาราไดส์ & รีสอร์ท อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา

โยงอย่างไรกับมาตรการ มันคนละประเด็นกัน การเสนอมาตรการ คือ การรวมหัวกันคิดว่าเราทำอะไร ซึ่ง เป็นจุดเริ่มต้นคิดเดี่ยวของกระบวนการสันติภาพ

ถ้าเป็นกระบวนการสันติภาพจะมี 2 ประการที่สำคัญ ประการแรก คือ มีการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมาตรการต่าง ๆ คือ ในส่วนของมาตรการนั้น อาจมีทั้งเรื่องเศรษฐกิจ การศึกษา การพัฒนา กระบวนการสันติวิธี แต่ไม่ได้แสดงว่าสัมพันธ์กันอย่างไร พอไม่แสดงว่าสัมพันธ์อย่างไร ก็ไม่เกิดอะไรขึ้น ทำให้ทำงานสะเปะสะปะไม่เกิดความคืบหน้าใดๆ ผมยกตัวอย่าง 2 ตัวอย่าง เช่น มาตรการลดความรุนแรงที่กำลังเกิดขึ้นสัมพันธ์อย่างไรกับยุทธศาสตร์การพัฒนา ตัวอย่างข้อนี้สำคัญ เพราะรัฐบาลยึดยุทธศาสตร์การพัฒนา ประเด็นคือ การพัฒนาทำได้หรือไม่ถ้ายังไม่ลดความรุนแรง ถ้าทำไม่ได้ก็แปลว่ามาตรการลดความรุนแรงต้องมาก่อน ผมขอออกความเห็นที่งานพัฒนาทำไม่ได้ถ้า ไม่ลดความรุนแรงก่อน มีการคุยกันค่อนข้างเยอะว่าการพัฒนาที่มีประโยชน์จริงๆต้องเป็นการพัฒนาที่มาจากล่างขึ้นไปข้างบน (bottom up) ทิศทางการพัฒนาที่จะช่วยแก้ปัญหาต้องมาจากพื้นที่และก็ต้องมาจากหลายส่วนของพื้นที่ ส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่ง คือ ผู้นำชุมชนในพื้นที่ แต่ผู้นำจะมี input เกี่ยวกับการพัฒนาได้หรือไม่ได้ในขณะที่พื้นที่ยังมีความรุนแรง มีความไม่ไว้วางใจผู้นำในพื้นที่เพราะคิดว่าผู้นำมีส่วนสร้างความรุนแรง ไม่ให้ผู้นำในพื้นที่มีสิทธิตัดสินใจเชิงงบประมาณบางอย่างในการพัฒนา トラบาคิดที่บรรยากาศยังมีความรุนแรงอยู่ การพัฒนาก็เลยวางแผนมาจากที่อื่น คนในพื้นที่จึงไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเพราะมีความไม่ไว้วางใจอยู่ ฉะนั้นผมคิดว่า 2 มาตรการนี้ควรจะมาปรับเข้าหากันว่าเมื่อไรทำอะไรได้ ถ้าลดความรุนแรงไม่ได้การพัฒนาก็ไม่อาจเดินไปได้ นอกจากนี้ยังมีประเด็นปัญหาอีกเยอะ เช่น ไม่มีการประกันธุรกิจที่จะเข้ามาลงทุนในพื้นที่

อีกตัวอย่าง คือ การบังคับใช้กฎหมายกับการลดความรุนแรง ถ้าส่วนหนึ่งของการลดความรุนแรง คือ การพูดคุยกับผู้ที่มีความรุนแรงหรือผู้ก่อการ สิ่งที่ยากที่สุดในการพูดคุยกับผู้ก่อการหรือผู้ใช้ความรุนแรงและชักชวนให้เขาเข้ามาในกระบวนการสันติภาพ คือ การที่เหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น ที่ไอบาแย เป็นเหตุการณ์ที่ไม่สามารถจัดการได้ด้วยกระบวนการกฎหมาย รู้ว่าใครทำก็จับไม่ได้ บังคับใช้กฎหมายไม่ได้ ซึ่งทำให้การลดความรุนแรงทำได้ยากมาก ซึ่งทั้งเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาและการบังคับใช้กฎหมายต่างอยู่ในข้อเสนอแนะต่างๆทั้งสิ้น แต่ปัญหาคือ ไม่ได้จัดลำดับว่าจะต้องทำอะไรก่อนหลัง เพราะฉะนั้นในกระบวนการสร้างสันติภาพมันต้องมีการจัดลำดับมาตรการต่าง ๆ ด้วยว่าเชื่อมโยงกันอย่างไร ไม่เช่นนั้นก็ไม่สำเร็จ

ประเด็นที่สอง การออกแบบกระบวนการสันติภาพ จริงๆเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง เพราะไม่ใช่คิดเพียงว่าจะออกแบบอย่างไรให้หยุดความรุนแรง แต่เป็นการออกแบบว่าจะอยู่ร่วมกันอย่างไร เป้าหมายสุดท้ายของกระบวนการสันติภาพ คือ อยากอยู่ร่วมกันอย่างไร ดังนั้นจะต้องเห็นรูปร่างสังคมที่เราอยากจะทำให้เกิดขึ้น แม้จะมีมาตรการหลายข้อ แต่ในที่สุด ต้องมีภาพให้เห็นว่าถ้าทำสำเร็จตามลำดับแล้ว สังคมจะเป็นอย่างไร ซึ่งต้องเป็นสังคมที่เราอยากจะทำให้เกิดขึ้นด้วย ฉะนั้น กระบวนการสันติภาพจึงแยกไม่ออกจากสิ่งที่เป็นามธรรม คือ เราอยากเห็นสังคมเป็นอย่างไร คนในพื้นที่อาจอยาก

เห็นสังคมซึ่งไม่เหมือนกับที่คนพื้นที่อื่นอยากเห็น ฉะนั้นเราจะทำอย่างไร เพราะพอเราบอกว่าอยากเห็นสังคมเป็นอย่างไร จะเกิดคำถามขึ้นอีกว่า **พร้อมที่จะจ่ายเท่าไรสำหรับการเห็นสังคมแบบนั้น** จ่ายเท่าไรในที่นี้ไม่ใช่เรื่องเงิน แต่หมายถึงว่าเราพร้อมจ่าย cost หรือลงทุนอย่างอื่นเท่าไรสำหรับสังคมที่เราต้องการ ยกตัวอย่าง เช่น การออกแบบบ้าน 1 หลัง อยากมีประตูที่ใหญ่ก็สร้างประตูใหญ่เฉยๆไม่ได้ ถ้าไม่แข็งแรงมันก็ทรุดได้ ฉะนั้นเราต้องสร้างเสาเข็มที่แข็งแรง การลงทุนในส่วนนี้ คือ การสร้างโครงสร้างหลักให้แข็งแรงเสียก่อน เสาเข็มต้องสร้างเพิ่ม ถ้าต้องการสร้างสังคมบางอย่างต้องมีการลงทุนอย่างอื่น คือ การปรับทัศนคติบางอย่าง ภาพบางอย่างของการเมืองการปกครอง หรือสังคมที่ปรารถนาเป็นอย่างไร ผมรู้สึกว่าคุณค่ามากในการทำงาน คือ เราคิดถึงสิ่งที่ควรทำว่าเราจะอยู่ร่วมกันอย่างไรบนฐานที่ตัวเราเองอยากเห็น กระบวนการสันติภาพต้องอยู่บนพื้นฐานว่าเราอยากเห็นสังคมเป็นอย่างไร

สองประเด็นนี้ คือ เรื่องความสัมพันธ์ของมาตรการกับการออกแบบกระบวนการสันติภาพในแง่ของสิ่งที่ต้องลงทุน (cost) แม้จะเป็นนามธรรม แต่หากไม่ทำก็จะมีพลังที่จะเดินต่อ การทำงานด้านสันติภาพเป็นเรื่องยาก ความยากนี้ ถ้าเรามั่นใจที่กำลังทำเพื่อสิ่งที่ปรารถนาเราก็พร้อมที่จะเสียสละเพราะเชื่อว่าจะได้เห็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าทำไปโดยไม่เห็นปลายทางก็อาจทำให้ท้อได้

ลักษณะทั่วไปของงานภาคประชาสังคม เห็นว่ามี 2 แบบใหญ่

แบบหนึ่ง คือ งานที่มาจาก การวางแผน เกิดจากการคิดประชุมกันว่าจะทำงานบางอย่าง เช่น สิ่งที่จะเกิดขึ้นในช่วงบ่ายนี้ว่าเราจะทำงานต่อไปอย่างไร

แบบที่สอง คือ งานที่ทำโดยไม่วางแผน เป็นปฏิกิริยาโดยตรงต่อเหตุการณ์ เป็นการเห็นเหตุการณ์บางอย่าง แล้วภาคประชาสังคมจะเป็นกลุ่มหรือบุคคลที่เข้าไปทำเรื่องนั้นอย่างกะทันหันและทำให้เปลี่ยนแปลงทิศทาง การแก้ปัญหาความรุนแรง

ยกตัวอย่าง ในเมืองหนึ่งของบอสเนีย ตอนที่ยูโกสลาเวียกำลังจะแตก วันหนึ่งมีประชาชน 22 คนถูกดิงตัวมากลางเมืองและถูกสังหารโดยทหารยิง ซึ่งรอบๆบ้านที่ 22 คนถูกสังหารนั้น มีบ้านของนักดนตรีเล่นเชลโลคนหนึ่งได้เห็นเหตุการณ์ที่คนถูกยิงตรงหน้าแล้วทันทันที ใน 22 วันถัดไปโดยไม่ได้วางแผนใดๆทั้งสิ้น เขาจึงลุกขึ้นไปเล่นเชลโลในจุดที่ประชาชนทั้ง 22 คนถูกยิง ในวันแรกๆ ประชาชนไม่เข้าใจว่านักดนตรีคนนี้ทำอะไร สิ่งที่เขาทำเป็นเพราะนักดนตรีคนนี้ไม่อยากให้สิ่งที่เกิดขึ้นหายไปจากความทรงจำของผู้คน และจะเล่นเท่ากับจำนวนคนที่ถูกสังหาร ในเวลา 22 วัน ข่าวเรื่องนักดนตรีกระจายทั่วประเทศและสื่อได้ลงข่าวทั่วโลก ทำให้คนหลายกลุ่มมองว่าเวลาเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้นมันไม่จำเป็นที่เราจะรับรู้เพียงอย่างเดียวแล้วมากลุ่มใจ แต่เราสามารถทำอะไรบางอย่างได้โดยไม่ต้องคิดวางแผนมาก่อน

งานทั้งแบบวางแผนและไม่วางแผนมีความสำคัญทั้งคู่ การพูดถึงประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ ไม่จำเป็นว่างานภาคประชาสังคมจะต้องวางแผนเสมอไป แต่บางครั้งคนในสังคมเองมีปฏิกิริยากับสิ่งที่เกิดด้วยตัวเองหรือเพื่อน และไม่ยอมให้มันผ่านไป วิธีการเข้าใจประเภทงานภาคประชาสังคมนอกจากนี้ คือ ประเภทที่ไปร่วมกับโครงการของรัฐ หรือถ้าไม่เข้าร่วมก็เข้าไปมี

อิทธิพลต่อโครงการของรัฐ อีกประเภทหนึ่ง คือ การริเริ่มแก้ปัญหาเองโดยไม่สนใจโครงการหรือนโยบายของรัฐ ทั้งสองประเภทนี้ก็เป็นประโยชน์ทั้งคู่ การแยกประเภทนี้ไม่ได้บอกว่าแบบไหนดีกว่ากัน แต่มันสำคัญทั้งคู่

ยกตัวอย่าง พระราชบัญญัติการบริหารราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่กำลังเข้าสภา คือ พระราชบัญญัติ คอ.บต. ใหม่ การเข้าสภาจะมีผู้แทนจากพื้นที่ต่างๆมาถกเถียงกัน แต่ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นความเห็นที่เพียงพอจากในพื้นที่ภาคใต้โดยเฉพาะ วิธีของภาคประชาสังคม คือ การไปออกความเห็นในสภาหรือจัดวงคุยกันเรื่องนี้ก่อน เช่น มาตราที่ 20 ในพระราชบัญญัติจะมีการตั้งสภาเสริมสร้างสันติสุขในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีสมาชิก 50 คน มาตราที่ 20 เป็นเรื่องอำนาจหน้าที่ในการเสนอแนะให้คำปรึกษา คำถาม คือ อันนี้ต่างอะไรกับที่เคยทำมา 20-30 ปีก่อน จะเพียงพอหรือไม่ที่ตั้งสภาที่สมาชิก 50 คน มีอำนาจในการให้ความเห็นและคำปรึกษา เรื่องนี้เป็นสิ่งที่ผิดจังหวะเวลาและย้อนยุคเหมือน 10 ปีก่อนหรือไม่ ทุกคนต้องคิดและออกไปแสดงความคิดเห็นต่อมาตราต่าง ๆ นี่เป็นตัวอย่างของการมีส่วนร่วมในโครงการของรัฐ

ถ้าเป็นลักษณะของงานที่คิดขึ้นเอง คือ การคิดหารูปแบบเองและดำเนินโครงการเอง ตัวอย่างงานในกระบวนการสันติภาพของกลุ่มภาคประชาสังคมต่างๆ มีคำถามยากประการหนึ่งในการทำงานเรื่องสันติภาพ คือ เราจะเรียนรู้จากที่อื่นได้อย่างไร ผมคิดว่าเป็นคำถามที่ทำนายมาก เพราะมีจุดยืนได้หลายอย่าง เช่น บางกลุ่มไม่ยอมเรียนรู้จากประเทศอื่นเลย ส่วนบางกลุ่มก็เรียนรู้และทำตามจากประเทศอื่นทุกอย่าง ผมว่าทั้งสองทางอาจไม่เป็นทางที่เหมาะสมในบริบทที่ต่างกัน จากตัวอย่างที่กำลังจะพูดถึง ไม่ได้เลือกมาว่าเป็นตัวอย่างที่น่าจะทำ แต่ที่ผมเลือกมาเป็นตัวอย่างเพราะเป็นงานภาคประชาสังคมในบริบท ประวัติศาสตร์สังคมการเมือง และช่วงเวลาของเขาที่ทำงานออกมา ส่วนในบริบทหรือสังคมอื่นๆก็จะทำในรูปแบบอื่น จริงๆไม่ใช่เป็นตัวอย่างงานเท่ากับตัวอย่างความสำเร็จของมนุษย์ที่แสดงออกมาในสถานการณ์ที่ยากลำบาก ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปแบบต่างกัน เป็นการเห็นความพยายามของคนที่ข้ามอุปสรรคในการที่ความคิดมันตัน และสามารถหาทางไปทางอื่นได้ พอเราฟังก็พยายามข้ามอุปสรรคในแบบของเรา กลุ่มที่อยากจะทำด้วยกัน 7 กลุ่ม คือ สตรี เยาวชน สื่อ ศาสนา สถาบันการศึกษา ศิลปิน และธุรกิจ แต่ละกลุ่มผมมีตัวอย่างเลือกมา 1 ตัวอย่าง เพื่อให้เห็นความพยายามคิดนอกกรอบของกลุ่มเหล่านี้ บางอย่างเป็นลักษณะงานที่วางแผน บางอย่างเป็นงานที่ทำกะทันหันแล้วค่อยวางแผนให้ดีขึ้น ซึ่งมีหลายแบบ

ปัญหา 4 เรื่องที่ภาคประชาสังคมอาจเผชิญในการทำงานด้านสันติภาพ ซึ่งผมว่าเป็นหัวใจอย่างหนึ่งที่ภาคประชาสังคมจะเริ่มมาทำงานนี้ โดยผมขอแนะนำเสนอจากประสบการณ์ที่เคยทำงานมา คือ

1. การประสานงานระหว่างกลุ่มที่มีเป้าหมายระยะยาวเหมือนกัน แต่เป้าหมายระยะสั้นต่างกัน เป้าหมายระยะยาว คือ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แต่เป้าหมายระยะสั้นบางครั้งอาจสวนทางกัน การทำงานของกลุ่มหนึ่งอาจไปลบความตึงเครียดของอีกกลุ่มหนึ่ง ตัวอย่างที่ชัด คือ กลุ่มสิทธิที่ทำงานด้านปกป้องสิทธิกับกลุ่มทำงานเรื่องการพูดคุยเจรจากับผู้ใช้ความรุนแรง สองกลุ่มนี้จะมี

ปัญหาค้นตลอดในทุกพื้นที่ เพราะกลุ่มหนึ่งมีเป้าหมายประณามการใช้ความรุนแรง และวิธีการที่ใช้ในการทำงาน คือ การชี้หน้าตำ ลงหนังสือพิมพ์บ้าง บางครั้งนำไปสู่การขึ้นศาล ก็เป็นวิธีการที่ทำให้ขายหน้าเพื่อปรับพฤติกรรม ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ผลพอสมควรในบางพื้นที่ ขณะที่เราอยู่ท่ามกลางความรุนแรง คนก็ยังคงใช้ความรุนแรงอยู่ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐหรือใคร หากจะลดความรุนแรงอย่างนั้น กระบวนการสันติภาพก็จะเดินต่อไปไม่ได้ จึงต้องมีการคุยกับคนที่ใช้ความรุนแรงให้ลดความรุนแรง ซึ่งคนที่ไปคุย คือคนที่ตำว่าพวกเขา อีกฝ่ายจึงไม่ยอมออกมาคุย จึงเกิดปัญหา หากเราอยู่ฝ่ายที่ส่งเสริมให้ลดความรุนแรงแล้วไปพูดกับฝ่ายทำงานด้านสิทธิให้ลดการใช้ความรุนแรง ในขณะที่ฝ่ายทำงานด้านสิทธิจะบอกว่าเบาบทลงโทษกับกลุ่มที่ใช้ความรุนแรงทำไม กลุ่มที่ใช้ความรุนแรงโหดร้าย เราต้องเอาให้อยู่ ตรงนี้จึงกลายเป็นปัญหาที่ติดขัด เพราะไม่รู้จะทำอย่างไร ในเมื่อฝ่ายหนึ่งให้ความสำคัญกับความยุติธรรมจากการละเมิดสิทธิ ส่วนอีกฝ่ายให้ความสำคัญกับสันติภาพ ในความเห็นของผมคิดว่าเป็นการเข้าใจผิดว่าเรื่องสันติภาพและความยุติธรรมเป็นคนละเรื่องกัน สันติภาพและความยุติธรรมเป็นเรื่องเดียวกันที่ต้องประสานจังหวะ หากประสานได้ดีจะทำให้โอกาสทั้งสองอย่างเพิ่มขึ้น จังหวะเวลาเป็นแนวคิด (concept) ที่พยายามผลักดันใน 10 ปีที่ผ่านมา ไม่ให้แยกเรื่องความยุติธรรมกับสันติภาพ ซึ่งไม่มีประโยชน์ที่แยกจากกัน เพราะไม่มีใครอยากอยู่ในสังคมที่มีสันติภาพในความหมายที่ไม่มีความรุนแรงแต่ไม่ผลักดันความยุติธรรม ปัญหาก็ยังไม่จบ การประสานงานแต่ละกลุ่มต้องร่วมกันคิดว่าจะทำอย่างไรให้เป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพราะท่ามกลางความรุนแรง มีการละเมิดสิทธิมาก ถ้าวลดปัญหาความรุนแรงได้ การละเมิดสิทธิจะลดลง และถ้าวลดการละเมิดสิทธิได้ ทำให้คนโกรธน้อยลง ความรุนแรงก็จะลดลงด้วย นี่คือตัวอย่างปัญหาระหว่างกลุ่ม ซึ่งกลุ่มต้องหาทางคุยกันว่าทำไมการทำงานถึงสวนทางกัน

2. การประสานงานระหว่างกลุ่มที่มีเป้าหมายระยะยาวต่างกัน บางครั้ง เมื่อคิดถึงคำวาทภาคประชาสังคมยุคนี้ นึกว่าเป็นของดีหมด จริงๆแล้วภาคประชาสังคมคือทุกส่วนของสังคม ซึ่งรวมถึงคนที่ไม่อยากมีสันติสุข กลุ่มในสังคมที่เชื่อในการถืออาวุธออกไปปฏิบัติการเองแทนรัฐ และกลุ่มที่อาจไม่เห็นด้วยกับสันติวิธี การที่ทุกส่วนคือภาคประชาสังคมนี่คือปัญหา ถ้าเราบอกว่าภาคประชาสังคมมีเฉพาะกลุ่มที่คิดเห็นเหมือนเรา ระยะยาวไม่อาจแก้ปัญหาได้ ฉะนั้น ปัญหาคือทำอย่างไรที่จะรวมคนที่ไม่ยอมอยู่ร่วมกันให้เข้ามาอยู่ด้วยกัน คือต้องให้ครอบคลุมทุกกลุ่ม (Inclusive) มาก ในอดีตมักให้รัฐเป็นคนรวมและทำความเข้าใจ ซึ่งอาจไม่ใช่วิธีที่ดีที่สุด เพราะหากรัฐเป็นคนรวม ก็จะมีคนเข้าใจว่ามีส่วนใดส่วนหนึ่งเข้าข้างรัฐ ภาคประชาสังคมจึงต้องรวมกันเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าทายในการทำงานกระบวนการสันติภาพ

3. การประสานงานระหว่างภาคประชาสังคมในพื้นที่กับภาคประชาสังคมที่มาจากนอกพื้นที่ เรื่องนี้จะเป็นปัญหาหรือไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลาและสถานะของปัญหา ณ จุดนั้น ผมขอยกตัวอย่างองค์กรหนึ่งในพื้นที่แคชเมียร์ ซึ่งเป็นองค์กรสตรีที่ออกมาจากเครือข่ายของท่านดาไลลามะที่มาจากข้างนอก ชื่อว่าวิชคอร์ป โดยเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกจากทั้งคนฮินดูและคนแคชเมียร์ทั้งสองข้าง เมื่ออยู่ได้ระยะหนึ่งจึงรู้ว่าถ้าจะให้มีความยั่งยืนต่อไปจะต้องถอนออก แล้วตั้งกลุ่มของตัวเองเป็นแคชเมียร์จริงๆ มี

การสนับสนุนด้วยงบประมาณของตัวเอง การเคลื่อนไหว (Dynamics) ระหว่างภาคประชาสังคมที่อยู่ในพื้นที่ความรุนแรงและนอกพื้นที่ตรงนี้ต้องดูความเหมาะสมตามจังหวะเวลาความพร้อม การเข้ามาช่วยสนับสนุนภาคประชาสังคมในพื้นที่ช่วงหนึ่งจากภาคประชาสังคมนอกพื้นที่นั้น ต้องดูว่าลงเวทีเมื่อไร หรือลงเป็นหรือไม่ เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องดูว่าการสนับสนุนที่เข้ามาในพื้นที่เป็นอย่างไร ตัวอย่างในภาคใต้ งานกระบวนการสันติภาพของภาคประชาสังคมในความเห็นของผมมีจำนวนมากที่ต้องทำซึ่งไม่อยู่ในพื้นที่แต่เกี่ยวกับกรุงเทพฯ เช่น การดูเรื่องพระราชบัญญัติการบริหารราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้ การตรวจสอบงบประมาณ เป็นต้น ในหลายประเทศมีปัญหาว่าทำไมการประสานงานระหว่างภาคประชาสังคมในพื้นที่กับนอกพื้นที่จึงเป็นเรื่องยาก

4. อิทธิพลของแหล่งทุน เป็นเรื่องจริงว่าภาคประชาสังคมต้องอาศัยแหล่งทุนภายนอกเพราะไม่มีทุนเพียงพอ ปัญหาอิทธิพลของแหล่งทุนมีหลายประการ ประการหนึ่ง คือ การกำหนดลักษณะงาน เพราะคิดว่าถ้าไม่อยู่ในพื้นที่คล้ายกับว่าไม่ได้ทำงานจริง ฉะนั้น หากไม่มีเงินทำงาน ก็มาขอแหล่งทุนแล้วเข้าไปทำในพื้นที่ ทั้งที่ไม่เข้าใจปัญหาที่แท้จริง ลองย้อนดูปัญหาข้อที่ 3 การหาจังหวะความสัมพันธ์ และวิธีการที่จะทำงานเคียงข้างกันระหว่างองค์กรจากภายนอกและภายในพื้นที่นั้น ไม่ได้ทำบนพื้นฐานความคิดอย่างเดียว แต่มีแรงกดดันจากแหล่งทุนที่อื่นด้วย ปัญหาของแหล่งทุนไม่ได้มีเพียงแต่ว่ามันทำงานอยู่ที่ไหน แต่มีปัญหาเรื่องการเขียนรายงานด้วย เวลาภาคประชาสังคมต้องใช้แหล่งเงินจากที่อื่นก็ต้องทำรายงานด้วย ทำให้การทำรายงานสำคัญกว่างาน เพราะเป้าหมายสูงสุดคือ การทำรายงานให้ผ่านการตรวจสอบจากแหล่งเงินทุน ส่วนผลจริง ๆ ที่ได้เป็นเป้าหมายรอง ทั้งหมดนี้อยู่บนพื้นฐานความหวังดีและเจตนาดี แต่คนไทยเห็นความสำคัญผิดไปที่ตัวรายงานมากกว่าผลการทำงาน

นอกจากนี้ปัญหาที่สำคัญซึ่งผมอยากเกริ่นให้ได้คิด คือ แหล่งทุนต้องสื่อสารกับคนที่สื่อกันได้ อันนี้คือปัญหาใหญ่ที่สุด เพราะคนที่มีความคิดที่สำคัญที่สุดในการแก้ปัญหาอาจบังเอิญสื่อสารไม่ได้กับแหล่งทุน นี่เป็นการเอาวิธีเป็นตัวตั้งแล้วเอาปัญหาเป็นตัวรอง หากคนนี้เป็นคนที่คิดดีที่จะแก้ปัญหาได้ก็ต้องหาวิธีสื่อสารกันให้ได้ แต่ถ้าสื่อสารไม่ได้ ก็อาจหาคนที่มีความคิดใกล้เคียงกันที่จะสามารถสื่อสารได้ทั้งภาษาและวิธีคิด ซึ่งอาจจะมีน้อย ไม่ก็กลุ่ม และก็ไม่ใช้การแก้ปัญหาที่แท้จริง วิธีแก้ อาจเป็นสิ่งที่ต้องพูดคุยตอนแบ่งกลุ่มว่าเวลาประชาสังคมจะเข้ามามีบทบาทและต้องใช้ทุนแต่ไม่สามารถสื่อสารกับแหล่งทุนได้ แปลว่าจะมีช่วงหนึ่งเป็นช่วงศึกษาเรียนรู้กันว่าจะสื่อกันอย่างไร บางแหล่งทุนเข้าใจปัญหาก็คงจะไม่เรียกร้องอะไรเกี่ยวกับโครงสร้าง แต่บางแหล่งทุนยอมเรื่องนี้

คำถามจากผู้เข้าร่วมสัมมนา

คุณราณี หัสรังสี: น่าสนใจในเรื่องกระบวนการสันติภาพ ถ้าคิดกันว่าอยากสร้างประตูใหญ่ ก็ต้องคิดว่า จะออกแบบประตูใหญ่อย่างไร และการจะสร้างฐานรองรับประตูใหญ่เพื่อให้หลาย ๆ คนได้ใช้ประตูใหญ่นี้ ควรคิดถึงอะไรบ้าง จึงอยากถามอาจารย์ให้เห็นเป็นแนวทางกว้าง ๆ

คุณพทุทธิ กางกัน: จากที่ฟังมามีคำถามสำคัญ 2 ประการ คำถามแรก คือ โดยส่วนตัวแล้วสงสัยว่าภาคประชาสังคมในส่วนอื่นต้องการสันติภาพจริงหรือไม่ เพราะภาคประชาสังคมมีสองกลุ่มซึ่งไม่แน่ใจว่าเขาต้องการสันติภาพหรือไม่ กลุ่มแรก คือ กลุ่มของรัฐ ตัวอย่างที่อาจารย์ยกเรื่องไอบาแยะ จะเห็นว่าผู้กระทำเป็นเจ้าหน้าที่รัฐและการนำเจ้าหน้าที่รัฐเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทำได้ยากมาก อย่างไรก็ตามอาจมีกลุ่มรัฐที่ต้องการสันติภาพเช่นกัน กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มผู้ใช้ความรุนแรงในพื้นที่ที่ต้องการสันติภาพหรือไม่ หรือเขาอาจต้องการแต่ไม่แน่ใจว่าจะเป็นเวลานี้หรือไม่ อย่างที่อาจารย์บอกว่ารัฐใช้ความรุนแรงทำให้ผู้ก่อความรุนแรงใช้ความรุนแรง แล้วรัฐก็ใช้ความรุนแรงตอบโต้เป็นวงเวียนอย่างนี้ เราอยู่ตรงไหน เรบอกที่เราต้องการสันติภาพ แต่ภาคประชาสังคมอื่นอาจไม่อยากจะสันติภาพ แล้วเราจะทำอย่างไร

คำถามที่สอง จากการทำงานและได้สัมผัสกับคนทำงานในภาคประชาสังคม แต่อาจน้อยกว่าคนอื่น ๆ ในที่นี้ จริง ๆ แล้วภาคประชาสังคมเองคิดเหมือนกันหรือไม่ คล้ายกับที่อาจารย์บอกว่าภาคประชาสังคมอาจมีความต่าง เท่าที่ทำงานมา การมองปัญหาของภาคประชาสังคมเองมีความแตกต่างกันมาก ถ้าจะทำงานในเรื่องสามจังหวัด เราละเลยไม่ได้ในการมองมิติทางสังคมวิทยาของพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมและศาสนา แต่ก็รู้สึกได้ว่าวัฒนธรรมและศาสนาของคนในพื้นที่ก่อให้เกิดการชนกันทางวัฒนธรรมการทำงานของคนในพื้นที่ด้วยเช่นกัน และไม่แน่ใจว่าองค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานในพื้นที่มองคนมลายูมุสลิมหรือชาวบ้านในสายตาแบบเดียวกันหรือไม่ บางกลุ่มอาจมองด้วยความเห็นใจเพราะเขาเป็นเหยื่อ หรืออีกกลุ่มอาจมองว่าคนมลายูมุสลิมเป็นผู้ก่อความรุนแรง ความคิดแบบนี้ยังมีอยู่ในคนทำงานภาคประชาสังคมหลายๆกลุ่ม ซึ่งการมองแบบนี้นำไปสู่วิธีการแก้ปัญหาที่ต่างกัน ปราบปรามการที่สังเกตได้ คือ มีบางกลุ่มที่เข้าข้างคนมลายูมุสลิมมากๆ ในขณะที่บางกลุ่มไม่ชอบและต่อต้านไปเลย ถ้าเป็นแบบนี้จะเห็นได้ว่าในภาคประชาสังคมเองก็มีความคิดที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก แล้วการสร้างกระบวนการสันติภาพไปด้วยกันจะเป็นไปได้จริงหรือไม่

อาจารย์มารค ตามไท: เราลองมาแลกเปลี่ยนความเห็นในประเด็นสุดท้ายก่อน อย่างที่ผมบอกไปว่ามีกลุ่มที่เห็นไม่เหมือนกันได้ มีคนไม่อยากจะสันติภาพแล้ว มีกลุ่มต่างๆที่หยิบอาวุธไปปฏิบัติการเองในภาคประชาสังคม นั่นก็คือความยากของภาคประชาสังคม ภาคประชาสังคมไม่ได้มีความหมายโรแมนติกว่าเป็นกลุ่มที่ปรารถนาความดี แต่ในความเป็นจริงหมายถึงคนที่อยู่ในพื้นที่ มีเป้าหมายต่างกัน บางเป้าหมายอาจไม่สนับสนุนการอยู่กันอย่างสันติก็มีเพราะไม่อยากจะจ่ายราคาของมัน คำถามสำคัญ คือ ภาคประชาสังคมที่มีความเห็นต่างกันจะอย่างไร การแก้ไขความต่างนี้อาจจะเป็นว่าไม่ทำอะไรให้รัฐเข้ามาพยายามทำ หรือภาคประชาสังคมทำเอง และถ้าทำก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย ต้องคิด แต่มันก็มีขั้นตอนและองค์ความรู้ที่สามารถศึกษาได้ ถ้ากลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ค่อยอยากอยู่อย่างสันติมีคุณค่าบางอย่างร่วมกับกลุ่มเล็กที่อยากอยู่อย่างสันติ เราก็นำกลุ่มเล็กมาคุยกันก่อน มันมีวิธีที่จะจัดการกับกลุ่มที่เห็นต่างในประชาสังคมโดยการหาจุดร่วมของกลุ่มเล็ก แล้วจากนั้นจึงดึงกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยเข้ามา เรียกว่า การพูดคุยแบบ **Single Identity**

คำถามเรื่องพื้นฐานการสร้างประตูไปสู่สันติภาพ จากประสบการณ์ที่ผมทำมา คือ เราแก้ปัญหาทั้งหมดไม่ได้ แต่เราคาดหวังว่าสังคมจะเป็นอย่างไรได้ แต่จะเริ่มทำโดยไม่พูดถึงความฝันเลยไม่ได้ เพราะมันจะไปคนละทาง อาจต้องทำคู่กัน ในขณะที่ทำงานด้านรูปธรรม ก็ต้องคุยกันไปด้วยว่าเราจะอยู่ร่วมกันในสังคมที่ปรารถนาอย่างไร มันจะได้เห็นที่กำลังปรับทิศทางกันไป เพราะผมหวังว่าถ้าต่างคนต่างทำตามเป้าหมายของตัวเองโดยที่ตอนต้นร่วมกันเพราะคิดว่ามีเป้าหมายเดียวกัน เมื่อถึงจุดหนึ่ง มันจะมีปัญหาว่าอยากอยู่กันอย่างไร

ขอยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นลักษณะที่ต่างมาก ซึ่งคนทำงานภาคประชาสังคมในภาคใต้ต้องข้ามผ่านไปให้ได้ ในอาร์เจนติน่า มีคนถูกรัฐอุ้มไปเยอะมากเมื่อ 30 ปีก่อน ส่วนมากเป็นคนที่อายุน้อยและตั้งท้องอยู่ เมื่อลูกเกิดมา จะถูกนำไปขาย ปัญหาที่เจ็บปวดคือ ปู่ตายายเจ็บปวดว่าหลานไม่อยู่ นี่เป็นปัญหาเฉพาะที่บางแห่งไม่มี การที่ประชาชนถูกรัฐอุ้มไปกักขังไม่ว่าจะด้วยเหตุผลอะไร เด็กที่ถูกส่งออกไปขายได้มีการทวงคืน ซึ่งมีโครงการที่ทำ เรื่องนี้สะท้อนความยากลำบากในการทำงานอย่างเช่นเรื่องเด็กที่ทั่วโลกก็มีปัญหาเด็กแตกต่างกัน

คุณมันโซร์ สาและ: ผมอยากให้อาจารย์ช่วยอธิบาย **Concept เรื่อง Peace** ในสายตาของอาจารย์เพราะมันอาจไม่ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน เช่น รัฐบาลบอกว่าอยากให้ความสันติสุขกลับมาเหมือนอย่างเก่า แต่คนที่นี่จะถามว่าอยู่อย่างเก่านั้น เราอยู่อย่างถูกกดหรือไม่ หรือเราจะอยู่แบบสัญญาประชาคมใหม่ คำว่า “สันติภาพ” ของคนในพื้นที่อาจเกี่ยวข้องกับศาสนาและไม่เกี่ยวกับรัฐ แต่คนอยู่ดีกินดี ผมคิดว่าสันติภาพเป็นคำที่ละเอียดอ่อนและมีหลายเวอร์ชัน ผมจึงอยากถามอาจารย์ในเรื่องนี้

อาจารย์มารค ตามไท: คำถามนี้เป็นคำถามที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง แต่ความเห็นของผมไม่ได้สำคัญเลยที่ผมเข้าใจสันติภาพอย่างไร ไม่สำคัญว่าผมจะอธิบายอย่างไร **สิ่งสำคัญอยู่ตรงภาคประชาสังคมที่จะเป็นผู้บอกให้รัฐเข้าใจว่าคนคิดอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องการอยู่อย่างสันติสุข** เรื่องนี้เราต้องบอกผมไม่มีความสำคัญที่จะเล่าความคิดของผมให้ทั้งที่นี่หรือรัฐฟัง แต่มีประเด็นเดียวที่อยากตั้งเวลาตอบคำถามนี้ คือ ต้องเข้าใจว่าประชาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้กว้างมาก ความหลากหลายอาจมากกว่าที่เราอยากยอมรับกัน อย่างน้อยไทยพุทธก็มีกลุ่มหนึ่ง การอยู่อย่างสันติสุขบนพื้นฐานศาสนาก็จะมีสองกลุ่ม คือ ไทยพุทธ กับ มุสลิม ภาพที่จะสร้างต้องเป็นเรื่องที่คุยกัน แต่ไม่ใช่คุยกันเองในประชาสังคมเท่านั้น ต้องสื่อให้รัฐเข้าใจด้วย เพราะรัฐมีบทบาทเยอะและมีงบประมาณที่ลงไปมาก เราต้องบอกเพื่อสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้น

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการให้ยกขึ้นมา นั้น อย่าคิดถึงตัวอย่างพวกนี้เพื่อที่จะทำตาม แต่ให้เป็นตัวอย่างของการจะแก้อุปสรรค ให้เห็นการจัดลำดับความคิดในการแก้อุปสรรค และคิดให้เป็นระบบ กลุ่มทำงานด้านเยาวชน เช่น สภาเยาวชนโคโซวา เป็นการรวมตัวกันเฉยๆของเยาวชนเอง และพยายามหาวิธีง่ายๆ เข้าไปในค่ายผู้ลี้ภัยแล้วทำกิจกรรมต่างๆ เช่น กีฬา ดนตรี กิจกรรมรักษาความสะอาด ให้ความรู้วิธีป้องกันกับระเบิด กลุ่มเยาวชนพูดคุยกันเองรู้เรื่องและก่อให้เกิดกำลังในสภาพแวดล้อมที่รุนแรง ในขณะที่ผู้ใหญ่ทำงานกับเยาวชนแล้วกลับไม่ได้ผล ตัวอย่างกลุ่ม

